

УДК 94 (477)

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЯВИЩА НА СТОРІНКАХ АТЛАСУ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Олег ЧИРКОВ

науковий співробітник відділу української етнології НДІУ

Анотація. Автор дослідив висвітлення етнокультурних явищ в Атласі історії української державності, виданому науково-виробничою фірмою «Карти і Атласи» українською мовою у Львові 2013 р. як науково-популярне видання. Виявлені в атласі знання про етнокультурні явища, що відбувалися на теренах української частини Європи, систематизовано, охарактеризовано й узагальнено.

Ключові слова: історія України, історія української державності, атлас, карта, зміна етнічної території, міграція.

ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ЯВЛЕНИЯ НА СТРАНИЦАХ АТЛАСА ИСТОРИИ УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

Олег ЧИРКОВ

научный сотрудник отдела украинской этнологии НИИУ

Аннотация. Автор исследовал освещение этнокультурных явлений в Атласе истории украинской государственности, изданном научно-производственной фирмой «Карты и Атласы» на украинском языке во Львове в 2013 г. как научно-популярное издание. Выявленные в атласе знания об этнокультурных явлениях, происходивших на землях украинской части Европы, систематизированы, охарактеризованы и обобщены.

Ключевые слова: история Украины, история украинской государственности, атлас, карта, изменение этнической территории, миграция.

REFLECTION OF ETHNIC CULTURAL PHENOMENA IN HISTORICAL ATLAS OF UKRAINIAN STATEHOOD

Oleh CHYRKOV

research fellow of the Ukrainian Ethnology Department of RIUS

Annotation. The author has researched the coverage of ethnic cultural phenomena in Historical Atlas of Ukrainian Statehood published in Lviv in 2013 by the Research and Production Company Maps and Atlases. The Atlas was published in the Ukrainian language and positioned as a popular scientific edition. The information found in the Atlas on ethnic cultural phenomena, which took place on the terrain of the Ukrainian part of Europe, was systematized, described, and generalized.

Key words: history of Ukraine, history of Ukrainian statehood, atlas, map, shift of ethnic territory, migration.

© Чирков О.

У 2010–2015 роках з'явилися перші ненавчальні атласи української історії, опубліковані у незалежній Україні, які перелічуємо у порядку їх появи:

1. «Історичний атлас України. Найдавніше минуле. Русь (Київська держава, Галицько-Волинська держава)» (2010) [3];

2. «Територіальний устрій Русі-України (X–XIII ст.)» (2012) [4];

3. «Атлас історії України» (2012) [1];

4. «Атлас історії української державності. Українські землі від найдавніших часів до сьогодення» (2013) [2];

5. «Історичний атлас України» (2015) [5].

Атласи створені українською мовою, надруковані повноколірним друком на цупкому папері, мають тверду ламіновану обкладинку, а найважливіше – наповнені різноманітними українознавчими знаннями у формі текстів, сотень карт та ілюстрацій. Про появу та зміст двох атласів стисло йшлося в журналі «Українознавство» [5, 6].

Історичні атласи належать до кола праць, де сконцентровано великий обсяг знань про історію людства на українських теренах та представлено їх територіальну інтерпретацію. Природно, що певну частину наповнення атласів становлять сучасні історичні знання про етнокультурні явища минулого України. Ці знання в історичних атласах великою мірою узагальнено, а конкретні явища – генералізовано.

На виконання НДР «Україна й українство в етнокультурних процесах світу» (0115U002511, 2015–2017 рр.) відділ української етнології НДІУ має критично осмислити та узагальнити накопичені в Україні знання про етнокультурний розвиток населення українських теренів

у минулому й сьогодні, розробити концепцію участі української людності в етнокультурних процесах світу від найдавніших часів до сучасності. Зазначені історико-картографічні праці потребують розгляду висвітлення в них знань про етнокультурні явища, що відбувалися на теренах української частини Європи.

У цій статті показано, як етнокультурні явища висвітлено в Атласі історії української державності [2]. Метою дослідження було охарактеризувати стан висвітлення етнокультурних явищ у конкретному тематичному історичному атласі. Предметом дослідження стало висвітлення етнокультурних явищ в Атласі історії української державності. Дослідні завдання полягали у з'ясуванні наявності в Атласі історії української державності знань про етнокультурні явища, виявленні їх форми, обсягу, головного змісту, способів показу, а також характеристики й узагальненні цих знань.

Створенням атласу переймалося Наукове товариство імені Шевченка. У складі редакційних ради й колегії доктори і кандидати історичних та географічних наук, знані картографи. Художнє оформлення Атласу історії української державності зробив І. Дикий, технічну редакцію – Ю. Ліра, літературну – Н. Чорпіта. Працю позиціоновано як науково-популярне видання.

Автором-упорядником атласу є Грицеляк Володимир Петрович, до доробку якого належать, наприклад: «Довідник транслітерації іноземних власних назв українською мовою»¹, «Жовтий Кли

¹ Грицеляк В.П. Довідник транслітерації іноземних власних назв українською мовою: для журналістів, географів та картографів, туристів тощо / В.П. Грицеляк; відп. ред. І.В. Дикий. – Львів: НВФ «Карти і Атласи», 2009. – 56 с.

території розселення українців у світі»². Рецензували працю д.і.н. Грицак Я. Й. та д.геогр.н. Дністрянський М. С.

Науково-виробнича фірма «Карти і Атласи», що видала атлас, має чималий досвід створення картографічної продукції про минуле й сьогодення України. Серед її видань довідники, путівники, карти, плакати та інші праці актуальної українознавчої тематики, зокрема: «Голодомор – геноцид українців»³, «Давня Україна–Русь (V–X ст.)»⁴, «Українська Повстанська Армія»⁵, «Пам'ятники Тарасові Шевченку в Україні та за кордоном»⁶, «Соборна Україна»⁷.

Назва атласу визначає певну тематичну спрямованість його змісту. В атласі показано держави й державні утворення, що були в різний час на теренах сучасної України. В анотації видавці зазначають, що державність є «чи не найголовнішим аспектом історії України». У часових та просторових координатах в атласі показано державні утворення, що

існували на українських землях. Попри таку тематичну спрямованість твору, автор-упорядник виходить за межі історії української державності, що робить його подібним до загальних атласів історії України.

Атлас має такі головні структурні складники: передмова, зміст, вступ, 8 розділів, додатки. Використану літературу (66 праць) зазначено у додатках, нумерованим списком, згрупованим по розділах. Бачимо, що використана джерельна база складається з великої кількості суто історичних наукових і навчальних праць українською мовою (зокрема, «Історії України-Руси» М. Грушевського), енциклопедичних («Енциклопедії історії України», «Енциклопедії українознавства») та картографічних атласних видань переважно історичного змісту (нових історичних атласів, «Атласу України й сумежних країв» 1937 р., «Історичного атласу України» 1980 р., «Національного атласу України» 2007 р.). Серед авторів використаних автором-упорядником праць є науковці, що працювали чи працюють в НДІ українознавства (В. Баран, Л. Залізник, В. Крисаченко, В. Сергійчук, Р. Терпиловський). Фотоматеріали й ілюстрації зроблено з документів Львівського історичного музею та матеріалів, досяжних у веб-ресурсах (їх зазначено 5). Конкретних посилань на джерела у текстах атласу не наведено.

Усі розділи атласу (крім першого) охоплюють певний історичний період, розташовані за часовою послідовністю від найдавніших часів до сьогодення і відповідають періодизації історії української державності. Важливо, що назви розділів атласу відбивають одночасно періодизацію історії Європи та України: «Доісторичний період. Перші цивілізації

² Жовтий Клин території розселення українців у світі / НВФ «Карти і Атласи», Благод. фонд «Україна–Русь»; упоряд. В. Грицеляк, матеріали В. Пержило. – Львів: Карти і Атласи, 2010. – 1 арк. 59х42 см.

³ Голодомор – геноцид українців / Благодійний фонд «Україна–Русь», Укргеодезкартографія. – Львів: НВФ «Карти і Атласи», 2009. – 1 арк. 42х59 см.

⁴ Давня Україна–Русь (V–X ст.) / НВФ «Карти і Атласи», Благод. фонд «Україна–Русь»; ред. С. Семенюк. – Львів: Карти і Атласи, 2008. – 1 арк. 59х42 см.

⁵ Українська Повстанська Армія / НВФ «Карти і Атласи», Укргеодезкартографія, Благод. фонд «Україна–Русь». – Львів: Карти і Атласи, 2009. – 1 арк. 42х59 см.

⁶ Пам'ятники Тарасові Шевченку в Україні та за кордоном / Благод. фонд «Україна–Русь», НВФ «Карти і Атласи». – Львів: Карти і Атласи, 2010. – 1 арк. 42х59 см.

⁷ Соборна Україна / Благод. фонд «Україна–Русь», НВФ «Карти і Атласи», Упр. культури і туризму Львів. облдержадміністрації. – Львів: Карти і Атласи, 2009. – 1 арк. 42х59 см.

на українських землях» (розділ II), «Античний період. Перші держави на українській території», «Раннє середньовіччя. Праукраїнські держави», «Класичне і пізнє середньовіччя. Перші українські держави княжої доби», «Ранньомодерний період. Держави Козацької доби», «Класичний та пізньомодерний періоди. Держави доби національних революцій», «Новітній період. Держави сучасної доби» (цей розділ у змісті помилково подано як «IV», насправді він за ліком VIII) [2, с. 5].

Наведена періодизація не є загально визнаною в Україні. Щодо часу появи перших цивілізацій на українських землях, а також українськості державних утворень княжої доби є різні аргументовані позиції.

Етнічні явища посідають чільне місце у картографічній та текстовій частинах праці. У більшості розділів атласу представлено певні знання про етнокультурні явища. У передмові редакційна колегія виклала концепцію атласу, з якої видно, що етнокультурній стороні історичного процесу приділено значну увагу: «Історію української державності можна простежувати щонайменше від Антського (IV–VII ст.) чи Дулібського (V–VI ст.) племінних союзів. Першою етнічно українською державою була Русь (IX–XII ст.). Хоча до того на території України існували Боспорське царство (V ст. до Хр. – VI ст. по Хр.), Скіфія (VI–III ст. до Хр.) та Сарматія (III ст. до Хр. – III ст. по Хр.), які вплинули на історію державності та етногенез українців. У бездержавні періоди український етнос героїчно боровся за відновлення державності [...]. У цей час усі українські землі прагнули до незалежності та возз'єднання в єдину суверенну державу – Україну» [2, с. 3].

Впадає в око надмірне, на нашу думку, спрощення складних державотворчих процесів, ідеалізація українського етносу. Зазначимо, що про етнокультурну сутність Русі українські історики пишуть переважно як про багатокомпонентну, де відбувалася взаємодія різних племен, мов, культур.

Редакційна колегія назвала та розтлумачила три концептуальні підходи, застосовані автором-упорядником: 1) україноцентризм, 2) науковість та історичність, 3) лаконічність та доступність викладу історичних явищ. Третій підхід тлумачиться так: «Кожна держава, яка розглядається в Атласі, подається окремо. Її територіальне поширення показано на карті, коротко розглянуто історію держави. Виклад інформації є лаконічним, без розгляду альтернативних наукових гіпотез (подається найпоширеніший погляд на історичні факти та процеси)» [2, с. 3].

У вступі висвітлено походження назв «Русь» та «Україна», перелічено основні версії походження назви «Русь»: сарматська, норманська, антинорманські (від назви невеликого слов'янського племені, що, можливо, було у Середньому Подніпров'ї; від назви річки Рось; хозарська). Автор-упорядник зазначає, що основною назвою українських земель здавна була «Русь», а українців, відповідно – «русини» [2, с. 6].

У першому розділі «Символи Державності» автор-упорядник пояснює, що у цій частині атласу «[...] розглядається основний аспект української історії, яким, на нашу думку, є поняття «держави». Серед ознак держави увага звернена на такі найголовніші елементи: окрему суспільну формацію, яка здійснює державотворчу діяльність (українська нація);

певну систему взаємозв'язку (українська мова); територію, на якій проживає ця суспільна формація (українські етнічні землі); та її символи (національна символіка)» [2, с. 7].

Таке бачення символів державності забезпечило спрямування змісту цього розділу на знання про етнокультурні явища. Автор-упорядник стояв на тому, що «Україна належить до національних держав, які були зреалізовані внаслідок державотворчих прагнень окремого етносу (в цьому випадку українців). Головним об'єднуючим чинником для етносу є мова, хоча в ній може бути безліч місцевих говірок чи діалектів. Нація проживає на певній території (етнічні землі), яка може змінюватися в процесі історичного розвитку. Регіональні відмінності етнічної території утворюють історико-географічні землі» [2, с. 7]. Отже, розділ складається з 4 тематичних підрозділів: «Українська нація», «Українська мова», «Українські історико-географічні землі», «Національна символіка».

У підрозділі-темі «Українська нація» наведено довідкову інформацію про український етнос, зокрема, про українську етнічну територію, етнографічні групи українців, зв'язки з іншими етнічними спільнотами. На карті підрозділу зміни української етнічної території показано шляхом одночасного наведення на одній карті межі етнічної території за станом на різний історичний час: бл. 1240 р., бл. 1400 р., бл. 1550 р., бл. 1640 р., бл. 1800 р., бл. 1920 р. Добре, що на цій карті показано також сучасний державний кордон України [2, с. 8, 9]. Це дає можливість порівняти українську етнічну територію за станом на певний історичний час з сучасною державною територією України, оцінити розвиток

української етнічної території у 1240–1920 роках відносно сучасної української національної (державної) території.

У підрозділі-темі «Українська мова» також наведено довідкову інформацію про українську мову, зокрема, про періоди історичного розвитку української мови, її особливості, місце в класифікаційній схемі, міжмовні контакти, наріччя, діалекти й говори. На карті підрозділу показано діалекти української мови (станом на початок ХХ ст.), місця видання книжок, важливих для розвитку української мови («Руська Правда» 1016 р., «Повість врем'яних літ» бл. 1113 р., «Слово о полку Ігоревім» бл. 1185 р. та ін.) [2, с. 10, 11].

Стислу характеристику «головних історико-географічних земель», «інших історико-географічних земель» та «історичних земель, назви яких вийшли з ужитку», наведено у підрозділі-темі «Українські історико-географічні землі». Усі ці територіальні частини України (сумарно їх позначено 49) показано на карті підрозділу разом з українською етнічною територією (станом на початок ХХ ст.), найбільшими сучасними містами та з державними кордонами сучасної України й сусідніх країн. Тлумачення й територіальна локалізація назв «історико-географічних земель» не є бездоганними (зокрема, назв «Новоросія», «Донщина», «Запорозжя», «Правобережжя», «Правобережна Україна»). Назва «Східна Україна», наприклад, тлумачиться так: «збірна назва українських історико-географічних земель (Слобожанщина та Донщина), що знаходяться у східній степовій частині української етнічної території» [2, с. 19]. У такому розумінні це суто географічне поняття. Вважаємо, що назви «Велика Україна» (її не показано),

«Підросійська Україна» (не показано) та «Східна Україна» відбивають також політичну та історичну реальність певного історичного періоду.

У підрозділі-темі «Національна символіка» розповідається про державні та «народні символи України» (калина, верба, писанка тощо). Отже, перший розділ насичений важливими знаннями про етнокультурні явища в українській частині Європи, що характеризують визначальну для українського державотворення соціальну реальність.

У розділі II «Доісторичний період. Перші цивілізації на українських землях» кожен тематичний підрозділ насичений етнокультурною інформацією, яка є одним із головних його інформаційних компонентів. У підрозділах «Заселення українських земель людиною», «Індорарійська цивілізація (бл. 5500–2300 рр. до Хр.)», «Кіммерія (X–VII ст. до Хр.)» етнокультурні явища описано в текстах та показано на картах. Це, наприклад, межі археологічних культур, стоянки давніх людей, поселення людей, що лишили трипільську археологічну культуру, розміщення етнічних спільнот «ранніх аріїв» (насправді йдеться про давні індоевропейські спільноти), напрямки міграцій індоевропейських спільнот, територія розселення кіммерійців у різний час тощо.

У наступних розділах «Античний період. Перші держави на українській території» та «Ранне середньовіччя. Праукраїнські держави» також показано території давніх етнічних спільнот на певний час, межі археологічних культур та іншу інформацію, переважно воєнного та державно-політичного характеру, наведено стислі історичні довідки. Державно-політична історія тогочасних

слов'ян розкрита у темах-підрозділах: «Антський союз (IV – поч. VII ст.)», «Склавінський союз (IV–VI ст.)», «Полянський союз (Руський каганат, Куявія) (V ст. – 882 р.)», «Дулібський союз (V ст. – до 567 р.) та волинські союзи (VI–X ст.)», «Деревлянський союз (VII–IX ст.)», «Велика Хорватія і хорватські князівства (VI–X ст.)», «Улицький союз (VII–X ст.)», «Тиверцівський союз (VII–X ст.)», «Сіверянський союз (VII–X ст.)».

Карти розділу V «Класичне і пізні середньовіччя. Перші українські держави княжої доби» і його текстовий зміст відображають тогочасну етнокультурну ситуацію. Найбільше етнокультурних явищ (розташування великої кількості племен) показано на карті підрозділу «Русь (882–1132 рр.)», де охоплено всю Центрально-Східну Європу. Надалі етнокультурні явища показано рідше, повної етнокультурної картини на певний час немає.

Розгляд висвітлення етнокультурних явищ в Атласі історії української державності завершуємо такими висновками. Етнокультурні явища посідають на картах та у текстах праці чільне місце. Основна джерельна база, яку використав автор-упорядник, складається з українських наукових історичних видань та історичних атласів. Знання про етнокультурні явища представлено на трьох десятках карт атласу та у текстових коментарях. Частка карт атласу, що містять інформацію про етнокультурні явища, становить близько 55 %. За часом вони відображають етнокультурні явища від найдавніших часів до кінця першої чверті XX ст.

Той бік історії української державності, що пов'язаний з етнокультурним розвитком людності на українських

теренах, висвітлено переважно у розділах, що відображають давню й середньовічну історію. Надто мало йдеться про етнокультурні явища ХХ ст. та їх зв'язок з державно-політичною історією України⁸. Відсутня, зокрема, інформація про міграції та етнічні процеси, викликані визначенням державних кордонів у ХХ ст.⁹, про вплив голодомору, голокосту, міграційної, демографічної, культурної й національної політики керівництва СРСР на зміну етнічної структури населення України¹⁰ та мовно-культурне російщення громадян в Українській РСР¹¹.

⁸ Див., напр.: Чирков О. Історія України та етнічна будова її людності: взаємна зумовленість розвитку в ХХ ст. (національний та загальносвітовий виміри) // Українознавство. – 2011. – №1 (38). – С. 202–208; Чирков О. Періодизація розвитку етнічної структури населення України упродовж ХХ ст. // Українознавство. – 2004. – Ч. 3–4. – С. 120–125.

⁹ Див., напр.: Чирков О. Втрачені землі: (Порівняння національної території України, визначеної Степаном Рудницьким на початку 1920-х років, з сучасними державною та етнічною українськими територіями) // Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького. Монографія. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2003. – С. 131–141.

¹⁰ Див., напр.: Чирков О. Зміни питомої ваги українців у населенні України (в сучасних її межах) від кінця ХІХ ст. до початку ХХІ ст. // Матеріали до української етнології. 36. наук. праць. – К., 2004. – Вип. 4 (7). – С. 155–160; Чирков О. Головні риси розвитку етнічної будови української нації від кінця ХІХ ст. до початку ХХІ ст. // Україна і світ: етнічні, науково-інтелектуальні та освітні виміри. Збірник наукових праць / Упоряд.: І. Грабовська, В. Піскун, В. Сергійчук. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2004. – С. 231–239.

¹¹ Див., напр.: Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? – К.: Видавничий дім «KM Academia», 1998. – 276 с.; Нікольський В. М. Національні аспекти політичних репресій 1937 р. в Україні // УІЖ. – 2001. – № 2. – С.74–89; Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті роки ХХ століття. – Київ: Тетра, 2000. – 532 с.; Якубова Л. Д. Національно-культурне життя етнічних меншостей України (20–30-ті роки): коренізація і денаціоналізація // УІЖ. – 1998. – №6. – С. 22–36; 1999. – №1. – С. 41–55.

Не висвітлено автономні національні адміністративні райони, що були в УРСР у 1920–1930-х роках¹², сучасні етнокультурні особливості регіонів України¹³. Етнокультурної інформації бракує, на жаль, на картах, присвячених періоду від 1930-х років до нашого часу.

На картах атласу зображено українську частину Європи, територію сучасної Молдови та прилеглі території. Але є карти, де охоплено й сусідні регіони Європи, Азії та Африки. На більшості карт етнокультурні явища показано у масштабі в 1 см – 55 км або 40 км.

Етнокультурні явища висвітлено переважно через етнічні території та територіальну локалізацію назв понад 20 етнічних спільнот. Показано також напрямки міграцій етнічних спільнот

¹² Див., напр.: Національні меншини в Україні: 1920–1930-ті роки: історико-картографічний атлас / Упоряд.: М.І.Панчук та ін. Інститут національних відносин і політології НАН України. – К.: Четверта хвиля: Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1995. – 104 с.; Калакура О.Я., Білашова К.О. Пішаки у політичній грі: До питання національно-територіального районування України в 20–30-х роках // Відродження. – 1994. – № 7. – С. 72–74; Якубова Л. Д. Національне адміністративно-територіальне будівництво в УСРР/УРСР 1924–1940 [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2010. – 728 с.: іл. – Режим доступу: nalni_rajhttp://www.history.org.ua/?termin=Natsioony

¹³ Див., напр.: Чирков О. Сучасні тенденції розвитку етнічної структури населення України та її регіонів // Українознавство: Календар-щорічник / Інститут українознавства Київського університету. – К., 1998. – С. 45–52; Чирков О. Центр ваги поросійщених українських мас пересувається на Донбас (Російщення українців Донецької і Луганської областей за 13 років – від початку 1989 р. до кінця 2001 р. за статистичними даними) // Українознавство. – 2005. – Ч. 1. – С. 225–228; Чирков О.А. Чи відновлять народи України втрачену чисельну перевагу в Криму? (Сучасні та можливі майбутні зміни етнічної будови людності Кримського півострова). – К., 2006. – 40 с.

(лише ранніх індоєвропейських спільнот II–I тис. до н.е.), шляхи пересування народів у походах (лише походи киммерійців у VIII–VII ст. до н.е.), зазначено дати, пов'язані з початком чи закінченням часу, коли певна етнічна спільнота заселяла якийсь терен. Серед народів, що представлені на картах атласу, є слов'янські, іранські, балтські, германські, тюркські, фінно-угорські та інші.

З карти тематичного підрозділу «Українська нація» видно зміни української етнічної території в період від початку XIII ст. до початку XX ст. У тематичному підрозділі «Українська мова» добре висвітлено поширення діалектів української мови (на початку XX ст.), охарактеризовано історичні періоди її розвитку. Зміст атласу засвідчує наявність міцного зв'язку між етнокультурними явищами Центрально-Східної Європи (зокрема, появи і розселення ранніх індоєвропейців та слов'ян) та тривалою історією української державності.

В атласі є певна концепція, що характеризує сторону історії української державності, пов'язану з етнокультурним розвитком людності на українських теренах. Її головними складниками є такі положення: 1) від племінних союзів антів чи дулібів (середини I тисячоліття н.е.) починається історія української державності, 2) попередні держави, що існували на українських теренах (грецькі колонії, Боспорське царство, Скіфія, Сарматія тощо), вплинули на український державотворчий процес та на етногенез українців, 3) першою етнічно українською державою була «Русь» (IX–XII ст.), 4) формування перших індоєвропейських племен та їх подальша етнічна диференціація відбувалися у

степовій та лісостеповій природних зонах сучасної української національної території та в сусідніх на сході регіонах 5–6,5 тис. років тому, звідси їхні групи розселилися у II–I тисячолітті до н.е. на величезні території Євразії, а згодом і на інші континенти, що потужно вплинуло на етнокультурний і політичний плин історії всього людства. Зміст атласу засвідчує наявність міцного зв'язку між етнокультурними явищами Центрально-Східної Європи та тривалою історією української державності.

Здійснене дослідження є необхідною ланкою критичного осмислення та узагальнення накопичених в Україні знань про етнокультурний розвиток людства на українських теренах у зв'язку з політичною історією України та всієї Європи. Одержані результати важливі для розробки узагальненої концепції участі української людності в етнокультурних процесах світу від найдавніших часів до сучасності, а також для поліпшення відображення в атласах історії української державності її етнокультурного чинника. Надалі доцільно розглянути висвітлення етнокультурних явищ в інших історичних атласах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атлас історії України. – К.: ДНВП «Картографія», 2012. – 152 с.
2. Атлас історії української державності. Українські землі від найдавніших часів до сьогодення / Наукове товариство імені Шевченка. Грицелаяк В. П. (автор-упорядник), І. Дикий, І. Ровенчак. – Львів: НВФ «Карти і Атласи», 2013. – 127 с.: іл.
3. Історичний атлас України. Найдавніше минуле. Русь (Київська держава, Галицько-Волинська держава) / Керівник проекту й автор-упорядник Юрій Лоза. – К.: Видавництво «Мапа», 2010. – 300 с.

4. Територіяльний устрій Русі-України (X–XIII ст.): Атлас. – К.: Видавництво «Мапа», 2012. – 54 с.

5. Чирков О. «Історичний атлас України» – якісно новий рівень українознавчої історичної картографії [рецензія на Історичний атлас України. Найдавніше минуле. Русь (Київська держава, Галицько-Волинська держава). – К.: Мапа, 2010. – 300 с.] // Українознавство. – 2012. – №1. – С. 236–238.

6. Чирков О. Нові контури старого академічного проекту «Атлас історії України» (Рецензія на працю «Атлас історії України»). – К.: ДНВП «Картографія», 2012. – 152 с.: іл.) // Українознавство. – 2013. – №3–4. – С. 222–225.

7. Юрій Лоза. Історичний атлас України: Керівник проекту й автор-упорядник Юрій Лоза. – К.: Видавництво «Мапа», 2015. – 320 с.

REFERENCES

1. *Atlas of the History of Ukraine* (2012). Kyiv: DNVP "Kartohrafiia", 152 p. [in Ukr.]
2. HRYTSELIAK, V., comp., et al. (2013). *Atlas of the History of Ukrainian Statehood*.

Ukrainian Land from Ancient Times to the Present. Lviv: NVF "Karty i Atlasy", 127 p.: il. [in Ukr.]

3. LOZA, Yu., comp. (2010). *Historical Atlas of Ukraine. The Most Ancient Past. Rus (Kievan state, Galicia-Volyn State)*. Kyiv: Vydavnytstvo "Maпа", 300 p. [in Ukr.]

4. *The Territorial Structure of Ukraine-Rus (10th–13th c.): Atlas* (2012). Kyiv, Vydavnytstvo "Maпа", 54 p. [in Ukr.]

5. CHYRKOV, O. (2012). "Historical Atlas of Ukraine" as a New Level of Historical Cartography in Ukrainian Studies [Review of the Historical Atlas of Ukraine. The Most Ancient Past. Rus (Kievan State, Galicia-Volyn State) (2010). Kyiv: Maпа, 300 p.]. *Ukrainoznavstvo*, (1), pp. 236–238. [in Ukr.]

6. CHYRKOV, O. (2013). New Contours of the Old Academic Project "Atlas of the History of Ukraine" (Review of the Work "Atlas of the History of Ukraine") (2012). Kyiv: DNVP "Kartohrafiia", 152 p.: il.). *Ukrainoznavstvo*, (3–4), pp. 222–225. [in Ukr.]

7. LOZA, Yu., comp. (2015). *Atlas of the History of Ukraine*. Kyiv: Vydavnytstvo "Maпа", 320 p. [in Ukr.]

O. Chyrkov

Reflection of Ethnic Cultural Phenomena in Historical Atlas of Ukrainian Statehood

Abstract

The author has researched the coverage of ethnic cultural phenomena in Historical Atlas of Ukrainian Statehood, published in Lviv in 2013 by the Research and Production Company Maps and Atlases. The Atlas was published in the Ukrainian language and positioned as a popular scientific edition. The information found in the Atlas on ethnic cultural phenomena, which took place on the terrain of the Ukrainian part of Europe, was systematized, described, and generalized.

Ethnic cultural phenomena occupy an important place in the maps and texts of the edition. Knowledge about them is shown on thirty maps of the Atlas and in its comments. The share of its maps containing information on ethnocultural phenomena equals 55% approximately. As for the covered period of time, they reflect the ethnocultural phenomena from ancient times to the end of the first quarter of the 20th century. Unfortunately, there is lack of information on ethnic cultural phenomena on the maps covering the period from the 1930s till nowadays. The maps cover the Ukrainian part of Europe, the territory of modern Moldova, and the surrounding territories. Yet, there are also maps which show the neighboring regions of Europe, Asia, and Africa. Most of the maps reflect ethnic cultural phenomena with the scale of 1 cm to 55 or 40 km. Ethnic cultural phenomena are shown mainly via ethnic territories and territorial location of the names of more than 20 ethnic communities. The directions of migrations of ethnic communities (only of early Indo-European communities of the

2nd–1st millennium BC) are also marked; the ways of movement of peoples in the migration campaigns (only in the migration campaigns of the Cimmerians in the 8th – 7th centuries BC). The dates of the start and finish of the period when a certain ethnic community was living on a certain terrain are mentioned. Among the shown nations there are Slavic, Iranian, Baltic, Germanic, Turkic, Finno-Ugric, and others. The map of thematic unit “Ukrainian nation” demonstrates shifts of the ethnic Ukrainian territory in the period from the beginning of the 13th till the early 20th century. The thematic unit “Ukrainian language” covers well the distribution of dialects of the Ukrainian language (in the early 20th century) and characterizes the historical periods of its development. The Atlas contains a concept that describes the way the history of Ukrainian statehood was associated with ethnic cultural development of population on the Ukrainian territory. The content of the Atlas proves the presence of a strong link between ethnic cultural phenomena of East-Central Europe and a long history of Ukrainian statehood.

Історичні атласи належать до кола праць, де сконцентровано великий обсяг знань про історію людства на українських теренах та представлено їх територіальну інтерпретацію. Природно, що певну частину наповнення атласів становлять сучасні історичні знання про етнокультурні явища минулого України. Ці знання в історичних атласах великою мірою узагальнено, а конкретні явища – генералізовано.